

תלמוד תורה וישוב א"י - אליעזר מאיר

א. "והודשנתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ והאת לרשת אותה והתנחלתם את הארץ אשר נשבעתי לאבותיכם". (ויקרא כ"ח, מ"ו)

מבאן לדמד דרמב"ן מ"ע: "שבצטדיס לרשת את הארץ אשר נתן הא-ל לתעלה לאבותינו לאברהם ליצחק וליעקב ולא נעזבה ביד זולתם מן האומות או לשממה". (מ"ע הוספה לטהמ"צ לרמב"ם לדעת דרמב"ן - מצדה ד').

קובע דרמב"ן מצות-עשה שנקראת בלשוננו "מצות ישוב הארץ" והיא מחלקה לשנים: א. לרשת את הארץ (באם היא אינה בידם).

ב. לישב את הארץ, כלומר לא די ב"סיפוח" טריטוריאלי של הארץ לעם ישראל, חייבים ישראל עצמם לישבה ולעבודה ("ולא נעזבה ביד זולתם מן האומות או לשממה").

ג. בנח' ברכות (לה:): מובאת מחלוקת בין ר' ישמעאל לרשב"י בפירוש הפס' "... ואספת דגנך... וגו'". ממחלוקת זו נובעות שתי גישות - השקפות-חיים ביהדות.

אומר ר"י: לפי שנא' "לא ימוש ספר התורה הזה מפריך" יכל דברים ככתבן? ת"ל "ואספת דגנך" הנהג בהם ממש דרך-ארץ.

פירוש - אין הכוונה שאדם בכל רגע ורגע מיומם יתעסק אך ורק בתורה, שזהו פשוט של מקרא ד"לא ימוש... וגו'", אלא - יעסוק בתורה גם ינהג בעניני ד"א - עניני מזונות, והיינו "ואספת דגנך" שצותה תורה.

מאידך אימר רשב"י: "אפשר אדם חורש בשעת חרישה, זורע בשעת זריעה, קוצר בשעת קצירה, דש בשעת דישה, זורה בשעת הרוח... וכו' וכו' - תורה מה תהא עליה? אלא - בשעה שישראל עשין רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע"י אחרים שנא' "ועמדו זרים ורעו צאנכם", ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע"י עצמן שנא' - "ואספת דגנך". יש להעיר הערת המפרשים (תוס', מהרש"א) שאין הכוונה שאין עושין רצונו כלל שהרי מדובר "והיה אם שמעו תשמעו" - ואספת דגנך", אלא - שאינם צדיקים גמורים. לדעתו של רשב"י מציאות של "ואספת דגנך" הינה מציאות של בדיעבד - מציאות שלילית הנובעת מתוך חוסר שלימות בעם ישראל. כשעם ישראל במצב האידיאלי הרי "ועמדו זרים ורעו צאנכם".

ג. אך נראה שיש עוד להעמיק במחלוקת עקרונית זו.

אומר החתם-סופר (סוכה לה: ד"ה "אתרוג הכושני").

דבריו של רבי ישמעאל לא אמרים אלא בארץ ישראל. מכח מצות ישוב א"י הזכרנו לעיל

טבעת מצות "ואספת דגנך" שהיא כאילו פרוט מעשי של המצוה הכללית של "והתנחלתם את הארץ". מעוה - כשם שלא יאמר אדם: לא אניח תפילין ואעסוק בתורה, כך אינו יכל לומר: לא אאסוף דגני ואעסוק בתורה, שכן בא"י העבודה בקרקע "ולהוציא פרותיה הקדושים" (כך לשונו) היא גופה מצוה - מכח מצות ישוב ארץ ישראל.

ובמגילת רות: "ובועז זורה גורן השעורים כלילה" וכי מה לבועז שהיה גדול הדור אצל גורן שעורים? אלא ע"כ שעבודת הארץ גופה מצוה משום ישוב א"י (ומדסיף שם בלשון "אפשר" שכל שאר אומניות שיש בהם ישוב העולם - בא"י הם בחינת מצוה) מאידך בחו"ל, שאין שום מעלה רוחנית בעסק "ישוב העולם" ולהפך "ככל שמרבה העולם ישוב מוסיפה עבודת ה' חרבן" - בחו"ל מודה ר' ישמעאל לרשב"י שעבודת הארץ - ו"אספת דגנך" אינו אלא בדיעבד.

ד. מוסיפה הגמ' שם: "רבים עשו כר' ישמעאל ועלתה בידם - כרשב"י ולא עלתה בידם" מסביר בעל ההפלאה (מובא בחת"ס) שלא עלתה ביד סיעתו של רשב"י משום שעשו כרשב"י היינו כמו רשב"י ולא רשב"י ממש. היינו שלהגיע למעלת "ועמדו זרים ורעו צאנכם" צריך להיות ממש במדרגתו של רשב"י ואלו רק חיקו את דרכו וע"כ לא הצליחו, כדי לזכות בהשגחה כ"כ גלויה צריך להנקות מכל שמץ של "לא לשמה" בלימוד התורה ואז אפשר לזכות אך אלו עסקו בלימוד בלבד, בגלל ההבטחה שמלאכתן תעשה ע"י אחרים וממילא - לא עלתה בידם. אכן על בני סיעתו האמיתיים אמר רשב"י "ראיתי בני עליה והם מדעטק...". (סוכה מה:).

ה. אכן בעו"ה נתמעטו הדורות. לא כרשב"י אנו ולא כתלמידי תלמידיו. שבה למקורה הביהות הנביא: "ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אבריכם וכורמיכם" (ישעי' ס"א) - לעתיד לבא. אומר הרמב"ם: "לא נתארו החכמים והנביאים ימות המשיח - לא כדי שישלטו על כל העולם שירדו בעכו"ם... שינשאו אותם העמים... לאכל ולשתות ולשמוח, אלא כדי שיהיו פנויים בתורה ובחכמתה ולא יהיה להם נוגש ומבטל...". (הל' מלכים פי"ב ה"ד).

אכן אז תשלם הבטחת הנביא שם: "ואתם כהני ה' תקראו משרתי אלקיני יאמר לכם" (ישעי' שם): "יאמר" - ע"י הגויים שיכירו מרצון בעם ישראל ככהני ה' ויטלו על עצמם מרצון את העיסוק החמרי בעולם - גם עבור ישראל, כפי שזכרנו. אז אולי נחזור למעלת בני-העליה דרשב"י, אז נזכה ל"מלאכתן נעשית ע"י אחרים". כי אז "ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים".

ועד אז - אין בידנו אלא דרכו של ר' ישמעאל, דרך של "הוצאת פרותיה הקדושים" - כדברי החת"ס.

ומובא בספרי - "מעשה בר"י ב"ב ובר' מתיא ב"ח ור' חנניה בן אחי ר' יהושוע ור' נתן שהיו יוצאין חוצה לארץ, והגיעו לפלטיא וזכרו את א"י וזקפו את עיניהן וזלגו דמשתיהן וקרעו בגדיהן וקראו את המקרא הזה "וירשתה וישבת בה ושמרת לעשות" ואמרו - ושיבת ארץ-ישראל שקולה כנגד כל המצוות".